

Tanulmány

KÁNTOR LAJOS

Forrás – a Korunk kapujában

Két történet Erdélyből, a magyar irodalom és művelődés romániai alakulásának 20. század közepi lehetőségeiből – aminek nem csupán szemlélője, hanem részese, valamennyire formálója is lehettem. A *Korunk* és a *Forrás*. Az 1926-ban alapított, 1957-ben újraindított folyóirattal 1958 decemberében kerültem közeli (amolyan voluntőri) kapcsolatba, 1959. július 1-jétől pedig kinevezett irodalmi szerkesztője, 1990-től 2008 áprilisáig főszerkesztője voltam. A fiatalok bemutatkozását szolgáló könyvsorozat (az Irodalmi Könyvkiadó, majd a Kriterion gondozásában) 1961 végén indult, 1963-ban magam is *Forrás*-szerző lettem. A két intézmény, a *Korunk* és a *Forrás* természetesen sosem állt hivatalos viszonyban, mégsem indokolatlan főként az első évek történéseit ebben az összefüggésben is szemügyre venni. Mi több, a talán elő-*Forrás*nak minősíthető, Bolyai egyetemi kezdeményünk ugyancsak ebbe a históriába tartozik, hiszen az (1959-ben felszámolt) erdélyi magyar egyetem Arany János utcai aulájában 1958. január 14-én megtartott Fiatal szerzők estjén először léphettek fel többen is az első *Forrás*-nemzedék legjobbjai közül (így Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos), és mint az akkori Diákszövetség egyik vezetője én tarthattam a bevezető előadást.

Az egyetemi diploma megszerzése után mint *Korunk*-szerkesztőnek lehetőségem nyílt ifjú kortársaim kéziratainak gondozására – és ami ennél fontosabb volt, elfogadtatásukra. Az itt következő szöveg, *A Korunk kapui (1959–1965. március)* című készülő könyv fejezeteiből válogatva, a korai vitákat, gáncsokat is jelezve, gondolom, nem elhanyagolható része a *Forrás* megírandó történetének.

Az értelmiség szocialista nevelése című Gáll Ernő-tanulmánnyal nyitott a *Korunk* 1958. augusztusi száma. Itt volt olvasható: „A magyarországi revizionisták hírverése ócsárolta és tagadta a magyar népi demokrácia minden vívmányát, és tagadta a munkásosztály és pártjának vezető szerepét, kétségbe vonta a szocialista kultúra értékét. E hírverés nálunk sem maradt hatás nélkül. Akadtak »hőbörgők« Erdélyben is, akik »nemzeti forradalmat« láttak ott, ahol a valóságban az imperialista kémszervezetek ügynökeinek, a börtönökből kiszabadított és odúikból előbújt fasiszta bandáknak a garázdálkodása folyt.” A kollektív bírálat alól G. E. felmenti a műszaki értelmiségieket, s „az úgynevezett pártértelmiség”-et: „a magyar pártfunkcionáriusok, propagandisták és népnevelők, a néptanácsok és tömegszervezetek aktivistáinak tömege” harcosan kapcsolódott be „a szocializmus erőinek ellen-támadásába”. A hivatalos intézkedéseket is értelmezi, helyeslőleg idézi Gáll Ernő, 1958 augusztusában: „A megtévesztett értelmiségieket, akik nem ismerték fel, hogy hol végződik a múlt hibáinak szükséges feltárása, és hol kezdődik az ellenforradalmi revizionizmus, el kellett azonban határolni azoktól a reakciós elemektől, akik az ellenforradalom tobzó-

dásainak heteiben arra számítottak, hogy újra eljött az ő idejük. Az utóbbiakra a szocialista törvényesség szigorával kellett lesújtani, az előbbieket pedig vissza kellett segíteni a helyes útra.”

Én talán az „előbbieket” közé számíthattam volna magam – most utólag gondolkodva el azon, ahogy 1956-ot tizenkilenc évesen megéltem, ám erről tágabb körben nem nyilatkoztam, így (későbbi) szerkesztőségi főnökeimnek nem okoztam gondot besorolással. A feladatot pedig még eleve nem oszthatták rám – 1958-ban –, hogy az értelmiség vezető szerepéről 1956-ban fölmelegített nézeteket segítsék megcáfolni, így „a két világháború közötti erdélyi »népi«-ek és a Hitel-csoport hasonló felfogását”. Az irodalom viszonylatában már megindult munka folytatása nyilvánvalóan a belső emberekre várt elsősorban. „Eljött az ideje, hogy az eddigi ilyen irányú kísérletek után most rendszeres munkával végezzük el a transzszilvanizmus, a »népi«-ek, az erdélyi egzisztencialisták, a Hitel-csoport és más áramlatok marxista bírálatát.”

(Ezeknek az éveknek pártirányított, rettenetes sajtóvilágáról jó összefoglalást ad a fiatal kutató Gyórfy Gábor könyve, a *Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában*, levéltári adatok és visszaemlékezések alapján. Mi, a Korunk, illetve a Komp-Press lehetővé tettük a kiadója, 2009-ben.)

A kérdés számomra továbbra is az, hogyan válhattam én ebben a politikai-irodalom-politikai légkörben belső emberré (1958 vége felé már bejáróvá). Különösen, hogy ebben az évben engem az *Utunkban* „lelepleztek”: az irodalmi hetilap főszerkesztője, Földes László (G. E. baráti köréhez tartozott) két cikkében is figyelmet fordított rám, a pályán tulajdonképpen még el sem indult kritikusra, egyetemistára. Az objektivitás jegyében Gáll Ernő emlékezéséből idézem (*Számvetés*, 1995.), amit Földesnek e szerencsétlen önműve akciójáról ír: „az a vezéregyéniség, aki addig szerkesztőként, kritikusként és főiskolai tanárként a dogmatizmus és sematizmus ellen nagy erővel és hatékonysággal mozgósított”, *Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért* kampánycím alatt kétrészes cikket írt, értetlenséget, megdöbbenést, sőt rosszallást váltva ki még baráti körben is. „Valamilyen rosszul működő önvédelmi reflex hatására, a Scinteia [a központi pártlap] inkvizíciós szellemet árasztó cikkével (*A marxista-leninista elvszerűség megerősítéséért*. *Utunk*, 1958. 29.) összhangban, Földes minden irányban támadásba kezdett. Feltehetően pánikban, szövetségeseitől, pártfogoltjaitól is elhatárolódott, miközben természetesen saját magát sem kímélte. Ámokfutóként szinte mindenkit letarolt maga körül.” Ernő az előzőekben utal ugyan a fiatal írók, kritikusok és költők ellen indított dogmatikus ellenoffenzívára (itt Földes nevét nem említi), amelyből Lászlóffy Aladár és Jancsik Pál is részesedett, engem azonban (1995-ben) sajátosan kifelejt. Pedig jól emlékszem, épp Lászlóffyval és Jancsikkal együtt, nyári katonaságunk („konvokaré”) egyik pihenőjén olvastuk az *Utunkból* ezt a Földes-cikket (*Fiatal költőkről és az – idősekről*. *Utunk*, 1958. július 10.), és keseregünk; ha nem tévedek, Ali vigasztalt engem. (Páskándi Géza már nem lehetett velünk, őt 1957 márciusában letartóztatták; az első „konvokarén”, ’56 nyarán még együtt voltunk katonák „Pașcandia Gheorghé”-val, ahogy káplárunk szólította őt.) Újraolvasva az ugyancsak két részben közölt Földes-irodalompolitikát, büszkén kihúzó magam, mert az elmarasztalt ifjú költők mellett kritikusként én vagyok a kiemelt bűnös. „Érdemes elgondolkozni, milyen hatást váltott ki a fiatalokban a gátlástalan tömjénezés” – kezdi a számonkérést az *Utunk* (nemsokára mégis leváltásra kerülő) főszerkesztője. A bukaresti napilapban pár

hónapja megjelent írásomat veszi elő (*Új számadás, új számvetés*. Előre, 1958. február 15.), amelyben élő klasszikussá kiáltom ki Jancsik Pált, illetve felelősségre vonom „azokat a szerkesztőket, akik rostálják a fiatalok verseit”. Földes hozzáteszi: „Sajnos távolról sem tették a kellő mértékben és távolról sem szilárd következetességgel.” Aztán „ismét Kántor Lajos cikke” a bűnbak, ezúttal egy másik, a Lászlóffy Aladárt bemutató (*Új költőnemzedék*. Előre, 1958. március 8.); idézem: „azt mondja [K. L.] az absztrakt felé kalandozó Lászlóffy Aladáról, hogy »a szó jó értelmében vett modern líra az övé, mind tematikájában, mind pedig formai és nyelvi szempontból. Olyan modern líra, amely egységbe tudja forrasztani a lírikus legszemélyesebb, féltve őrzött és mégis kimondani kényszerülő érzéseit a nép, az ország gondjaival, a nagy közösség, az emberiség legaktuálisabb problémáival«. Úgy véljük, Lászlóffy tehetségét sokkal jobban becsülik azok, akik nem hajlandók modernizmusa számára kiállítani a modernség menlevelét, vállalva egyes fiatalok részéről az »akadémikus megcsontosodottság« vádját.” (Cikke második, egy héttel később közölt részében Földes pozitív ellensúlyként egy-egy Szabédi-, Horváth Imre-, Létay- és Kiss Jenő-verset emel ki; Szabédi Lászlótól a *Vezessen a Párt*, Horváth Imrétől a *Kevés a dal, dicserje tágabb ének* a követendő példa.)

Az irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért szót emelő Földes-mosakodás már mélyebben merít a romániai magyar kritikai gyakorlatból, én itt csak afféle futottak még kategóriába kerülök, megismételve, rövidebben, az egyszer már felhozott kifogásokat („csak magasztaló szavakat talál a fiatal költőnemzedék minősítésére”, „egyik fiatal költőnk mindenképpen kifogásolható absztraktizmusát »a szó jó értelmében vett modern lírá«-vá lépteti elő”). A Scínteia-cikk után nagyobb halakra van szükség az opportunizmus, a negatívizmus, a liberális nézetek cáfolása során, így Marosi Péter, Méliusz József, Izszak József, Hajdú Győző idéztetik meg bővebben – és az „elvtelen” Dsida-ébredés. A fiatalok problémája azért a középpontban marad, ahogy például ez a mondat jelzi: „...egy fiatal költők a bírálat üdvrivalgásától kísérve, dicsfényben a homlokukon haladnak a borúlátás, a halálhangulat, a dekadencia felé, a különböző modernista áramlatok, már-már az absztrakt költészet útján.”

A történethez – pontosabban az előzményekhez – hozzátartozik az az irodalmi-zenei est a Bolyai Tudományegyetem Arany János utcai aulájában, amelyet a Bolyai s a Dima (a zeneművészeti főiskola) diákszövetségei képviselőjében szerveztünk gyerekkori barátommal, egykori osztálytársammal, László Ferencsel, és amelynek bevezető szövegét én mondhattam el. A megtalált gépirat alapján ide másolom az ott elhangzott, a későbbiek alapjául szolgáló „üdvrivalgást”.

Tisztelt hallgatóság, kedves vendégeink!

Régi vágyunk teljesül ma, amikor egyetemünk fiatal alkotói, költők és prózaírók először lépnek a közönség elé, először adnak együttesen számot tehetségükről, eddigi eredményeikről, önmaguk elé kitűzött magas céljaikról; érthető örömmüket még növeli az a tény, hogy a mai esten költőink mellett megszólalnak a Gh. Dima Zeneművészeti Főiskolán felnövő új zeneszerző-nemzedék legjobbainak művei is, mintegy jelképezve fejlődő, izmosodó ifjú művészgardánk egységét, összetartozását. Ez az összetartozás azonban nem jelent elvtelen egységet, nem csupán az életpálya azonossága képezi az összetartó erőt: élethivatásukat érzik azonosnak, az ember, a társadalom szolgálatát; s az utat, amelyen

járniuk kell, már a mi világunkban tanulták megismerni. Persze, ezen az úton nem egyformán haladtak, néhányan már buktatókat elkerülve, több kapaszkodón túljutottak; egyesek közülük még éppen csak megindultak az úton, de a természetes fejlődés egy adott szakaszában készített pillanatfelvétel nem is mutathat más képet.

Mai szerzői estünknek is – amelyet csupán kezdetnek tekintünk – éppen az a célja, hogy elősegítse a főiskoláinkon tanuló ifjú költők, tollforgatók, zenészek fejlődését, lehetővé tegye közvetlen találkozásukat a közönséggel, s ugyanakkor a közönség is, elsősorban egyetemi hallgatóink jobban megismerjék tollforgató társaikat. Reméljük, hogy sikerülni fog ezeket a találkozásokat rendszeressé tennünk, és kiterjesztenünk a munkás- és falusi dolgozó ifjúságra is.

A mai est műsorán szereplő fiatal zeneszerzők, Fátyol Tibor, Szabó Csaba, Szalay Miklós, Terényi Ede nevei már ismertek zenei körökben, nevükhöz több verseny és előadás szép sikere fűződik. Nem mondhatjuk el ugyanezt a ma fellépő költők és kezdő prózaírók mindenikéről. Többen közülük tehetségük és néhány év kitaró munkájának eredményeképpen valóban kiérdemelték a költői címet; a többiek még csak tapogatóznak, önmagukat keresik, de eddigi próbálkozásaik azt a reményt keltik az olvasóban, hogy nemsokára ők is megtalálják az önálló hangot.

Elsősorban azokról szeretnék szólni néhány szót, akikről az irodalom berkeiben a jövő, sőt a jelen ígéreteiként beszélnek, akiket azonban a szélesebb közönség még alig-alig ismer. Egy évvel ezelőtt „új, ígéretes költői nemzedék” indulását regisztrálta Gálfalvi Zsolt az Igaz Szóban, s a hat név közül négy, Jancsik Pál, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos és Veress Zoltán neve a mi műsorunkban is szerepel; nem érdektelen hát megnézni, mit mondott róluk az első jelentős irodalmi elismerés. „Eszmei alapjukban közös a nép ügye iránti hűség s a szocialista építés igénye, valamint a materialista világnézet. Ezen belül a maguk sajátos költői módján keresik a választ az élet ágas-bogas kérdéseire” – írta Gálfalvi. Nagyobb dicséretet nemigen kaphattak volna, de hogy ezek a szavak jogosultak, bizonyítják újabban megjelent műveik is. Érdeklődésük sokoldalúsága, a válaszkérés a nagy emberi és társadalmi problémákra, a magánélet összekapcsolása a közösség kérdéseivel, az őszinte hang, a gazdag és újszerű képanyag teszi legjobb verseiket a hazai magyar líra értékes alkotásaivá. Az előbbi négy név mellett kell említenünk Páll Lajosét, a Képzőművészeti Intézet hallgatóját, valamint a Miess Jánosét is, akit eddig inkább csak fordításaiból ismertek, de aki már régebbi írásaiban is kitűnő formaérzékről tett tanúságot. Szebben nem jellemezhetjük ezt a fiatal művésznemzedéket – s ez mindnyájukra vonatkozik –, mint Jancsik Pál „Tavaszeleji napsütés” c. versének utolsó soraival:

*„Mert hazudhat, mi kincseit kiélte,
mi sírba készül, ami már avitt,
– hogy rejtse szégyellt hullafoltjait –,
de a fiatal nap, de a tavasz
sohasem hazudik.”*

*

Ennek az évnek, 1958-nak augusztusában „léptem” be szerény Steinbeck-recenziómmal a Korunkba. Készülünk az utolsó egyetemi évre, az államvizsgára. Páskándi, mint említettem, nincs velünk, másfél éve börtönben valahol; Páll Lajosra is rákerül a sor. Szabédi

már nem a „Vezessen a párt” bűvöletében, önámításában él – még vizsgázunk nála irodalmi nyelvtörténetből, finnugor-indoeurópai összehasonlításból; 1959 áprilisában veti vonat elé magát, két hónappal az egyetemegyesítés után.

De miért is akarhattak engem a Korunkhoz vinni irodalmi szerkesztőnek? Bizonyára a fiatalítás szándékával is (a külső munkatársak közt ekkor már egyszer-kétszer feltűnt Láng Gusztáv, Szilágyi Júlia; Veress Zoltán első novelláját, a *Rabszolgaságot* a Korunk közölte, 1958 márciusában). Erre utal Gáll Ernő 1958. január 23-án kelt levele (válasz az én három nappal korábbi, Thury Zoltánról írt tanulmányomat felajánló levelémre), benne ezzel a sorokkal: „A szerkesztőség már rég kapcsolatot szeretett volna Önnel teremteni, úgyhogy javaslata a mi részünkről csak helyesléssel találkozhat. Szükségünk van arra, hogy a lap körül kialakítsunk egy fiatal gárdát – a régi hagyományok szellemében és az új feladatok megoldása érdekében.” De ki és miért gondolta, hogy én megfelelően tudom majd pótolni Csehi Gyulát és Kacsó Sándort, akik nem csupán nagy tapasztalattal, de pártos elhivatottsággal is rendelkeztek? Megkockáztatom a választ: Balogh Edgár és Gáll Ernő mégsem gondolták annyira komolyan azt, amit vezércikkeikből idéz(het)tem, de Földes László megismételt elmarasztaló kritikáját sem hitték el (már akkor sem); tanárain az egyetemről (maga Csehi és a szerkesztőbizottságnak haláláig tagja maradt Szabédi László – s ha megkérdezték, bizonyára Jancsó Elemér vagy Szigeti is) föltehetőleg kedvező véleményezést adtak rólam, s a káderosztály (a Bolyaié) sem közölt megbélyegző adatokat ’56-os viselkedésemről. Mindezzel együtt magamnak is gyanús vagyok, hogy 1959 nyarán ki-neveztek a folyóirathoz irodalmi szerkesztőnek (Jánosházy György mellé, aki attól kezdve csak a világirodalmi és a művészeti szövegeket szerkesztette). A káderlapomat azért nem-sokára sikerült megtöltenem terhelő ténnyel.

Egy nemzedék nevében

A szertartást Lászlóffy Aladár celebrálta, a Korunk 1959. áprilisi számában, hosszú és elkötelező – elkötelezett – vers formájában (*Szertartás egy nemzedék nevében*). Sokadszor ismétlem meg, ő volt a (később nevet kapott) Forrás-nemzedék vezéregyénisége; ez akkor is így igaz, ha Szilágyi Domokos ebből kevesebbet igazolt vissza egyik jegyzetében (1974-ben): „annyi volt az egész vezérkedés, hogy az ő hátán suhogott a legtöbbet a bot”. De hát Ali tett is ezért, majd azért is, hogy a botsuhogatók száját befogja, érdemi művekkkel, no meg olyan állásfoglalásokkal, amelyekkel elhallgattathatta (elhallgattathattuk) a politikai-ideológiai érvekkel ellenünk harcolókat. A *Szertartás* ebbe a kategóriába tartozik, a maga józsefatilálás elvontságával-gondolatiságával („Állandóan kísértetek a dolgok”) és osztályharcos vállalásával („Ki istennel szemben fiaidnak fogadtad a kommunistákat”). Az „útbontó tervek” szerzői közt egyaránt sorolja a bölényeket, sziklaomlásokat, deutériummagokat s az imperialistákat. 1956 októbere és főleg novembere felől olvasva (különösen Lászlóffy ’56-os budapesti verseinek ismeretében) nem éppen érthető az 1959-es „forradalmi optimizmus”, a szóban forgó vers harmadik részét, az *Ars poeticát* záró hét sor, ha viszont egy vereség utáni talpra állásnak, nemzedéki honfoglalásnak tekintjük, amely az anyag természetére és az emberiségre alapoz, akkor elfogadhatjuk ezt a kezdő huszonéves fogadkozást. Nemegyszer idéztem én is, nemzedékünk nevében:

*Így hát végre – eddig elégedetlen ember –
 Beteljesítő sorsot vállalhatok:
 Tetteim
 Irdatlan korokig helyük megálló
 Talpfák lesznek,
 Hogy idők terhe, tartaléka átvonulhasson
 A megálmodott munkatelepekre.*

Nemzedékünk „szervezkedésére”, alighanem minden normális, azaz egészséges (noha már megtizedelt) nemzedék térfoglalási elképzeléseire, korai mozdulataira még visszatérnék, előbányászott leveleket olvasva újra. Ritoók (Miess G.) Jancsi barátunk, évfolyamtársunk 1956 nyarán nem volt velünk a nyári katonai gyakorlaton – ha jól emlékszem, egészségi okokból fölmentett volt –, de levelet küldött nevemre, előírásosan Kántor Ludovicnak, Belényesre, egységünk címére. Tulajdonképpen három levél található ugyanazon az összehajtott négy oldalon: nekem angolul ír, hosszabban (a végére saját, magyar nyelvű kis versét illesztve), Aladárnak franciául, Jancsik Palinak németül. Már ez a háromság – a barátok és a nyelvek („pluszban” a magyar) – megérdemli a figyelmet, de egy-két motívum külön is érdekes. Debreceni egyetemistától érkezett levelet emleget, és lelkesen számol be egy új magyar film, a *Körhinta* szépségéről, benne Törőcsik Mariról (Alinak franciául megismétli a dicséretet); szól az Igaz Szónak három hete küldött és megválaszolatlanul maradt írásairól, majd az Utunk legutóbbi számához fűz verses megjegyzést, a következőképpen:

Szépirodalom

*Azt hiszem, itt valahol ma
 felosztják szépirodalmunk:
 Helyük – a szép iroda –,
 és amit írnak – a lom.*

„What’s your opinion?” – teszi föl nekem (a kritikusnak? a barátnak?) a kérdést. (János különben a szójátékokban mindig erős volt.)

Két évvel későbbi, szintén Sztálinvárosból (azaz Brassóból) küldött levele még inkább korjelző. Nyári reflexió ez is, de most már nem vagyunk évfolyamtársak; Miess G. Jánost az ’56-os októberre következő hetek-hónapok annyira megviselték idegileg, hogy minden rábeszélő kísérletünk ellenére kimaradt az egyetemről (később visszatért, és rendes hallgatóként egy fiatalabb évjáráttal szerezte meg a már Babeş–Bolyai által kiállított bölcsészdiplomát); szülővárosában tengette életét, műszaki fordítóként, jóval később lett a helyi Új Életnek (a Brassói Lapok hetilap utódjának-elődjének) a szerkesztője; innen hoztuk át Lászlóffy Alival (mondhatni „hatalmi szóval”) a Korunkhoz, 1971-ben, de ez más történet. Szóval még 1958-ban vagyunk, a brassói levél pedig kifejezetten „irodalompolitikai” természetű, ama bizonyos revizionizmus-ellenes kampányhoz kapcsolódik, amely már minnként, közölni kezdett fiatalokat is elért. János barátunk – mint outsider, ugyanakkor hozzánk tartozó – kemény szöveget ereszt meg onnan a végekről. Hosszan fogom idézni.

„A fiatalok vitájáról megvan természetesen a magam szerény véleménye, kezdve Földestől Szász Jánoson át egészen Méliusz Józsefíg. Nem tudom, mennyit olvastál el ezekből

az ökredezésekből, mindenesetre érdemes elolvasni a főbaromnak, Méliusznak a cikkét az Előre jún. 25-iki számában. Ehhez aztán igazán nem kell kommentár, ehhez a rosszindulatú, szerencsétlenül gúnyolódó, szellemtelen firkaálmányhoz.

Szász János, ő, a hazafias költő, akinek illik és muszáj is megvédenie saját hadirokkant műzsáját, kirukkolt az Előrében egy nagy féloldalas cikkel. Micsoda címek: A költő és a táj, ...és az emberek, ...és kora! És aki semmit sem olvasott a »fiatalok« itt említett verseiből, az a hitelesnek tűnő tálalás miatt be is veszi a dolgokat, s írhat ezután Lászlóffy, Jancsik vagy akár Barna Zsuzsa olyat, hogy kiveri vele az eget, mit tudja a bárgyú olvasó, aki véletlenül, talán csak ártatlan érdeklődésből elolvasta a cikket, hogy kinek van igaza, különösen ha egy-egy verset elolvas, és nem érti meg az első olvasásra! Ilyenkor persze hogy Szász János úré a pálna, hogy a fiatal költő »érthetetlen, individualista, expresszionista, szürrealista, nudista stb.« A végén pedig a jótanácsok: »...tessék itt a fejlődő haza kebelén landolni« – kell még más? De kár volt eddig is ennyi szót vesztegetni, röviden: megpiszkálták egy pálcikából a mocsarát és előbugyborékkoltak a bűdös gázok.”

Az sem érdektelen, amit János az általános helyzetről ír, a nálunk valamivel idősebbeket érintő korabeli szépségekről:

„Aztán ott van megint a Bajor kényszerönmosakodása az Utunk július 10-iki számában. Az Igazság századrangú firkaálmányosa megsértődött a káderesek nevében s erre Bajornak meg kell alázkodnia – púj, púj, ilyen nem játszok többet! – Nana.

Meg Kányádi. Nem tudom, ismered-e az ő helyzetét a kötettel, hogy már mióta húzák-halasztják és hogy milyen címen, s most látom, hogy neki is hangosan kell dörgölőznie egy párt-verssel (U. júl. 10.), ha azt akarja, hogy a kötete valaha is napvilágot lásson. Irodalmi szabadság!”

Egy évvel később, 1959. augusztus 28-án már a Korunk-szerkesztőnek szóló – általános és konkrét kérdésekről ír, szintén Brassóból-Sztálinvárosból. Többek közt így:

„Öregem, ne haragudj, hogy most felvágom egyik költői vénámat, de számomra ez a két sor még most is aktuális:

*...mert mindent elviselek épen,
de megmarad: a kétkedésem...*

(Vers a kétkedésről)

Ez persze nem a köztünk levő változatlan »érzelmek«-re vonatkozik, remélem, megérted, hogy mire. Ha egy kicsit általánosítasz. És aztán nem fogod megint rám, hogy keserű a hangom.”

Jancsik már az Utunknál dolgozik, Lendvay (Szemplér) Éva és Baróti Pál is odakerül hosszabb időre, Szépréti Lilla a marosvásárhelyi Új Élet szerkesztő-riportere, Lászlóffy Aladár kiadói szerkesztő lesz – mint fél év múlva Jancsik Pali is. (Az egy évvel fölöttünk járt Láng Gusztai már 1957-től az Irodalmi Kiadó munkatársa.) Egyszóval az évfolyamunk igazán sikeresnek számít – és próbáljuk Jánost is bevonni, lehetőség szerint, az irodalmi életbe, közlési lehetőséget teremtve számára. Ő brassói magányában-elszigeteltségében érthetően sértett, önérzetes, műfordításaival sem igazán arat sikert a szerkesztőségekben.

Visszatérve a kezdetekhez, „nemzedéki szolgálatom” 1959-ben a saját cikkeimben még alig-alig érvényesül. Ahol már tetten érhető, az a két éve indult kolozsvári képes irodalmi gyermeklap költészetét értékelő kritika (*Az új, versolvasó nemzedékért.* 1959. március).

Az irodalom- és sajtótörténeti felvezetés után (Jó Pajtás, Az Én Újságom, Cimborá, Pósa bácsi, Petőfi, József Attila, Móricz Zsigmond) a Napsugár dicsérete Veress Zoltánnal, a *Tóbiás és Kelemennel*, az *Irgum-Burgum Benedekkel* kezdődik, és kijut az elismerésből Lászlóffy Aladárnak, Jancsik Pálnak is – Kányádi Sándor és Létay Lajos munkásmozgalmi múltat, szocialista építést, munkát méltató gyermekversei mellett. Ugyanennek a Korunk-lapszámnak a Szemle-rovatában szerepel Láng Gusztáv is, ám emlékezetem szerint recenzióját Conrad Ferdinand Meyerről már kinyomtatva olvastam, mindenesetre biztosan nem én rendeltem. Még kevésbé tettem-tehettem ezt az egyetemünkön romániai magyar irodalomtörténetet tanító Sóni Pállal, az előadásain mindig plafont néző főszerkesztővel (Gaál Gábor utódja, Földes és Létay elődje volt az Utunknál); az 1959-es főírányt természetesen Sóni szövege jelentette, ilyen primitíven otromba-hazug kitételeivel: „A Helikon intézményét a magyar kizsákmányoló osztályok képviselői hozták létre annak érdekében, hogy megteremtse irodalmi síkon ugyanazt a monopóliumot, amit a politikai életben a Magyar Párt biztosított számukra.”; vagy: „Külön tanulmányt kellene írni arról, hogyan puhította a gerinceket a Helikon, hogyan igyekezett letéríteni a valóság útjáról olyan írókat, mint Sipos Domokos, Ligeti Ernő, Kiss Jenő és mások.” Odáig megy el Sóni, hogy Ligeti könyvét, a *Súly alatt a pálmát* „profasisztának” minősíti. Az irodalmi intézmények szerepéről nyilatkozó, továbbra is hangadónak számító cikkíró a korabeli (1959-es) Írószövetség jó munkájának eredményeként könyveli el a fiatal Huszár Sándor „egyik novellájától a másikig megtett útját”, negatív példaként említi viszont Szabó Gyula *Gondos atyafiságának* második kötetét, ennek súlyos eszmei és művészi hibáit; ezeket „talán elkerülhettük volna, ha az Írószövetség kolozsvári fiókja idejében megvitatja a kéziratot és felhívja a szerző figyelmét az egész műre árnyékot vető torzításokra”. (Sóni Pál: *Az irodalmi intézmények szerepéről*. 1959. 3.)

Ezekben a hónapokban – miközben államvizsga-dolgozatom véglegesítésén dolgozom – különböző feladatokat kapok-vállalok mint várományos szerkesztő, egyelőre külmunkatárs. Sinclair Lewist már alighanem én ajánlottam recenzálásra, magyar fordításban sorozatban újra megjelenő regényeit élvezettel olvastam – és igyekeztem megvédeni őket, akár Szerb Antallal szemben is (mármint hogy egyszerűen „tömegcikk” kategóriába soroltassék). Fekete Sándor tanulmányát – *Petőfi, a segédszerkesztő* – Balogh Edgár adta a kezembe; tudtommal postán kaptuk az Akadémiai Kiadó 1958-as, budapesti könyvét – és „gyanútlanul” fogadtuk mindketten. Arról, hogy a szerzőt Hungaricus álnéven megjelent, 1956-ról szóló írásáért időközben letartóztatták és kilencévi börtönbüntetésre ítélték, nyilván Edgár sem tudott, én mindenesetre csak az irodalomtörténeti teljesítményre koncentráltam – mert volt mire. Miután Fekete Sándor amnesztiával szabadult Kádár János börtönéből (1963-ban), s a Korunk is megszűzte „ellenforradalmi” akcióját (főlöttes szerveink ezúttal nem bizonyultak ébernek), sok levéllel, személyes találkozásokkal, Korunk- és Új Tükör-beli közlésekkel dokumentálható hosszú baráti-munkatársi kapcsolat kezdődött közöttünk, átívelve a tízéves, akár nemzedékinek mondható korkülönbséget-távolságot. Valahol már írtam erről, mindenesetre ritka szerencsés mozzanatként idézhető újra, egy szomorú korszakból. Még büszkébb lehetnék erre az 1959. májusi Korunk-cikkre (*Egy új Petőfi-tanulmány*), ha tudatosan vállaltam volna a kockázatot.

És csak a (viszonylagos) teljesség kedvéért még egy korai „nemzedéki” adat: Szilágyi Domokos egyetemi hallgató (eggyel alattunk, vagyis negyedéves, Szilágyi Júlia évfolyam-

társa – persze csupán névrokonságról van szó) *Az ötvenéves Radnótira* emlékezik a júniusi Korunkban. A szerkesztőség és Szisz közti közvetítő valószínűleg Sz. J. Talán egyetlen motívum, ami a hangját kereső ifjú költőre, Szilágyi Domokosra utal, egy Móríc-idézet: „az egyéniség egész világ, és egész világ felelősségét viseli”.

Be(le)léptem

Az 1959. július–augusztusi kettős szám az első, amelynek belső borítóján, „E szám külső munkatársai” közt nem szerepel a nevem – minthogy már én is *belső* vagyok. A „Hazánk szabad fejlődésének másfél évtizede 1944–1959” cím alá sorolt 222 lapoldalt újraolvasva, persze jobb volna ezt elhallgatni, de hát nem lehet. Vigasztalhatom magam, hogy a hivatalos elvárásokat a legjobban teljesítő szövegeket nem én szereztem, ám néhány fiatal munkatárs mozgósítása, a rovatcikk (irodalom) egy része bizonyára már a saját szerkesztői penzumom rovására írható.

1959-es magunkra, a még Bolyai-diplomát kapott friss végzettekre kell gondolnom, akik legkiválóbb tanárunk, az öngyilkosságba menekült Szabédi László sírjánál álltunk alig három-négy hónappal korábban. A még nem enyhült döbbenetünkhöz képest meglepő létszámban vagyunk jelen a Kallós Miklóst, Takács Lajost, Csehi Gyulát és egyetemi oktató társaikat az ideológiai fronton felsorakoztató Korunk-számban. Reprezentatív képviselőnk – alighanem én szereztem tőle a kéziratot – itt is Lászlóffy Aladár, *Emlékek éneke* című, háromrészes versével. A lapszám jeles költőket felvonultató közléseiből, a versbeszéd esztétikai szintjét nézve, Lászlóffy bizonyára kiemelkedik (a már klasszikusnak számító Tudor Arghezi, illetve Mihai Beniuc, Szemlér Ferenc, Majtényi Erik, Horváth István, Aurel Gurghianu, Franz Liebhardt, Werner Bossert, Jóva Bélyác a többi ünneplő); Ali barátom tulajdonképpen csak a III. rész utolsó sorával sorakozik be az alkalomhoz illeszkedő köszöntők közé („kiknek szülőhazája népköztársaság”). Az első sorokban megidézett háború viszont valóban lírává lényegítve jelenik meg ebben a korai Lászlóffy-versben:

*A megtaposott fűszálak finom homokot szívtak fel
dagadt gyökereikben,
a nedvek eleven zöldjét szennyezett tavakon,
tavalyi leveleken, iszkoló felhőkön
s elhagyott csajkák alján
felváltotta a rozsdá.*

Vagyis hát sem az ifjú költő, sem a nemzedékhez tartozó szerkesztő nem érezhette az adott időben a „kelleténél nagyobb” megalkuvásnak az *Emlékek éneke* 1959. július–augusztusi közlését.

1960 júliusában én is rákerültem a címlapra székelykeresztúri iskolariportommal (*Akik most döntenek pályájukról*), a nevem pedig ott állt a Balogh Edgáré, Gáll Ernőé, Holán Tiboré, Imreh Istváné, Méliusz Józsefé (a csillagász), Pál Árpádé és a Veress Zoltáné mellett. Tehát ketten is képviselhetjük, Veress Zolival, a jövőendő Forrás-nemzedéket, vagyis az osztályharc nem ellenünk folyik; úgy látszik, kispolgári (értelmiségi) származásunk ellenére nem tartozunk bele a „csökevényekbe”. Nyilván teszünk is ezért. Az én lelkes keresztúri helyzetrajzom egyrészt jó Korunk-önreklám (a diákok ugyanis nagy folyóirat-

olvasók), másrészt a kongresszusi irányelvekkel is egyeztethető, hiszen a megkérdezett középiskolások közül jelentős létszámban készülnek műszaki pályára – és egyáltalán komolyan veszik a felkészülést az életre. A *Menetirány* a sorozatindító Forrás-kötet címadója lesz (1961-ben), és hasonlóan pozitív – ezúttal felnőtt – figurák népesítik be a vonatfülkében zajló beszélgetés leírását. (Veress elbeszéléséhez Tóth László készített – még nem igazán emlékezetes – illusztrációt.) Forrás-nézőpontból, illetve túl a nemzedéki közelítésen, a fiatal irodalom valóban hatásos jelentkezése az 1960. júliusi Korunkban regisztrálható: Szilágyi Domokos költői rekviemje, *A halál árnyéka* semmiképpen nem tekinthető konjunkturális sikernek. A nem szabadulsz, a nem feledhetsz mélyen megélt élménye magasan fölbe helyezi Szilágyi versciklusát a korabeli (és későbbi) antifasiszta állásfoglalásoknak.

*Mennyi erő
pusztán az is, hogy nem feledhetsz
mennyi erő
a gyönyörű új küzdelemhez
mennyi erő
hogy túlléphetsz emlékeiden
mennyi erő
az élet többé nem idegen*

Az ismétlésekkel súlyosbított riportos jelenítés, az elégia és az idézett ódai hang egy-egybe, jelentős műbe szerveződik.

Más hang ez, mint a régi korunkos Fábry Zoltáné, akinek terjedelmes emlékező publicisztikáját közli a lap augusztusban, *A műfaj neve – antifasizmus* címmel. Fábry a Gaál Gábor-i Korunk alapmunkatársa volt, a kapcsolatot vele, még felvidéki barátságuk idejéből származtatva, Balogh Edgár tartotta. Ez a Fábry-szöveg, azt gondolom, az életmű egyik legjellemzőbb darabja, noha *A vádlott megszólal szintjétől* elmarad. Első részében meggyőző összefoglalását adja pályája és „műfaja” alakulásának, a második, nagyobbik fele azonban a korra jellemző – még Hruscsov előtti? – hidegháború hangulatához, szóhasználatához igazodik, a „nyugat-német reakció” éles elítélésével, megbélyegzésével, a szocialista béketábor dicséretével. Az antifasizmus műfajként történő meghatározását történetileg támasztja alá (a reformáció és ellenreformáció a hitvallást avatta műfajjává, az abszolútizmusra volt válasz a felvilágosodás, az imperializmus hívta elő Zola vádszavát, a „j'accuse”-t) – és eljut a szocialista realizmusig: „A szocializmus és kommunizmus korműfaji jellegének meghatározója, adekvációja sem véletlenül lett a szocialista realizmus.” Fábry írásának időszerűségére ráerősít a – bizonyára Balogh Edgár tollából származó – szerkesztőségi kopf, amely így kezdődik: „A nagynémet imperialisták kalandorpolitikája megint masíroz, tüntet, fegyverkezik.” És a záró mondat: „Író szól, s mondanivalójának súlyát új világunk adja, az imperializmus erőit gyengítő, a béke és haladás ügyét diadalra segítő béketábor: központjában a műszaki haladás élére kerülő Szovjetunió, körülötte a széles szocialista világ, s frontján a gyarmatokon és kapitalista országokban is küzdő béke-tömegmozgalom.”

Az 1961-es Korunk egészében vegyes képet mutat. Az új évtizedet kezdő, januári lapszám címlapjára elsőként az került, hogy *Pártpolitika és jólét*. Bent, a laptestben Nagy István cikke került az élre (*Választunk*), de előkelő helyet kapott (Mănescu előtt!) Lászlóffy Aladár verse is, holott a Ruha Istvánnak ajánlott *A hegedű húrjai* már nem a *Harcok fényeszerű* (szintén 1961-ben közölt) zöngemény. Szerzője ugyan, évtizedek múltán – a Korunk Galériában is sokat szereplő kiváló hegedűsre emlékezés szerkesztőségbeli alkalmával –, nem lelkesedett verse előkereséséért, programba iktatásáért, mégis az induló költő egyik figyelemreméltó teljesítményének mondható ez a Lászlóffy-vers, leszámítva a benne föl-lelhető feltétlen jövőhítet. Akkor mindenestre úgy éreztük, hogy a belénk nevelt a priori hit itt sokkal emberibben szól, mint mondjuk a Mănescué vagy a Nagy Istváné. (Az „Ember és szocialista ember” című részben így: „...A szocializmus nem egy terület, ó, nemcsak ország, / hanem mérték, minőség, fokozat az ember útján, / mit mindenütt elérnek majd az életformák.”) *A hegedű húrjai* záró sorai viszont ma igencsak mentegetés nélkül idézhetők:

*Négy húr a tér –
most újra megnyugodva hallgat.
Keresztben rajta a vonó – nagy, dőlt virág –
nem hervadó, csak fáradt,
mint új anya, vagy nyárra a barázda:
megtermette s kiosztotta
nektek a kívánt magokat.*

Tudomásom szerint nem volt szándékosság abban, hogy épp e Korunk-szám szemle-rovatában jelent meg Lőrinczi László (körülményes, magyarázkodó-köntörfalazó, de mégiscsak pozitív) kritikája a Méliusz művelte szabad versről (*Jegyzetek Méliusz József költészetéről*), amelynek elején Szilágyi Domokos és Lászlóffy rokon verseire is utal. („Mert képzeljük magunkat egy fiatal költő, teszem azt Szilágyi Domokos vagy Lászlóffy Aladár bőrébe, akiknél legerősebben érzem egy sajátos arculatú költészet születési kinjait, és akiknél – bár korántsem kizárólagosan – határozott fajsúllyal jelentkeznek a szabad verssel való kísérletezés tehetséges eredményei, és nézzünk körül az ő szemükkel.”) A „Méliusz-probléma” taglalása során Lőrinczi fölveti a kérdést, hogy mit tehet és mit nem egy kommunista költő.

A kommunista költőket (többször is) idősebb és fiatalabb szovjetek képviselték. 1961 novemberében Martinov, Prokofjev és Jevtusenko, Lászlóffy Aladár és Jancsik Pál fordításában. Akkoriban – még a középiskolai intenzív orosztanulásnak az eredményeként – a szerkesztőségbe érkező orosz nyelvű irodalmi folyóiratokat képes voltam átböngészni, és kerestem-találtam fordításra érdemesnek vélt verset-prózát (inkább verset). Jevtusenkónak mint a szovjet irodalomban, sőt a közéletben új hangot próbáló költőnek neve volt már, mifelénk is, *A komisszárok* pedig, harcok tematikája ellenére, lírai értéknek tűnt – azt hiszem, ezen nem változtattak az évtizedek –, talált Lászlóffy Ali saját költői hangjához. Az *Ágacska* pedig, Alekszandr Prokofjevétől, tökéletes apolitizmusával, Jancsik Palinak való volt, a tolmácsi feladatot kitűnően oldotta meg. Az egy évvel későbbi, látványosabb folytatásba már Robert Rozsgyesztvenszkijt, Bella Ahmadulinát és Andrej Voznyeszenszkijt, illetve Lászlóffy Csabát (majd Bölöni Sándort) is bekapcsoltuk, én pedig írtam

az összeállítás elé egy nemzedéki szempontú eszmefuttatást (*A szovjet költészet fiatalsága*) –, amit, meglepő módon, 1963-as megjelenésű Forrás-kötetemből már kitanácsoltak. (Úgy emlékszem, nem esztétikai, hanem irodalompolitikai volt az ok.) A (legalábbis) más-ként gondolkodó, de bizonyára a közvetlenül előbb érkezettekől eltérően író fiatal szovjet költőkre figyelmemet erősítették Rózsa Bandi debreceni diák barátom levelei is. Bandi már mint ifjú költő(jelölt) Juhász Ferenc pártfogoltja, egy utazása során kapcsolatba került Voznyeszenszkijjel, és kilátásban volt, hogy ez a személyes ismeretség hozzánkig elér. Sajnos továbbra is csak a távoli elismerésünk maradt Voznyeszenszkij, Ahmadulina és társaik iránt.

Merthogy irodalompolitizáltunk már – részben a korabeli potentátokkal szemben, részben a hivatalosság „farvizén”, kihasználva nyíló lehetőségeket. Az 1961. februári Korunk-szám Szemle és bírálat rovatának élén találok rá *Szélesre tárt kapuk* című beszámólómra: a romániai fiatal írók III. országos tanácskozásán már mi, jövendő Forrás is jelen lehettünk, a kor „elfogadott” irodalmának alkotóiként (például Nichita Stănescu, Cezar Baltag mellett). A bukaresti Calea Victorieien, az Írók Házában, főképpen pedig az egyetemi könyvtár aulájában történtek fölelevenítése mellett (asztalunkhoz jött Nagy István, sőt az elnök, Mihai Beniuc is) helyzetünk tisztázása, megszilárdítása olvasható ki ebből a publicisztikai közleményből, akár vitában – például az Igaz Szóval. Erre utal a következő, igen jellemző (beismerem, nem túl elegáns) két mondat: „Ma már valamennyiünk előtt nyilvánvaló, hogy a romániai magyar irodalom legfiatalabb »befogadottjai«, az öt-hat évvel ezelőtt jelentkezett költők, novellisták, irodalomkritikusok – Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Veress Zoltán, Jancsik Pál, Bálint Tibor és a később csatlakozottak – »nemzedék-egysége« nem jelenthet valamiféle különállást, ahogy az írói tapasztalatban és korban előttünk járók is a szocialista építés szolgálatába állítják alkotó energiájukat. Éppen ezért érzékenyen kell reagálnunk minden pontatlan megfogalmazásra, amely esetleg zavart kelthet.” Korábbi vitákra utal a cikknek a szabad vers védelmében elhangzó utalása, a „modernista törekvések” pozitív emlegetése, a konferencián elhangzottak szellemében. Hiszen ilyen „műfaji” kérdésekben folyt már a polémia, akár a szerkesztőségen belül is. (Leírtam már, de itt ismételnem kell: Balogh Edgár mondta egyszer nekem, pontosabban kérdezte tőlem: „mikor fog Lászlóffy Aladár olyan szép verseket írni, mint Létay Lajos?”...)

Párhuzamosan érvényesül azonban egy másfajta irodalompolitizálás is a hatvanas évek elejének Korunkjában: a Balogh Edgáré. Ennek – ma egyértelműen így mondhatjuk – félelmetes megnyilvánulása az 1961 júniusában közölt *Irodalompolitikai jegyzetek*. Noha beemelő-irányító szándékú mondatokban, felsorolásokban rólunk, fiatalokról is szól, tulajdonképpen pozitív minősítéssel (engem külön is megdicsér a Horváth Imre költészetét feltérképező tanulmányért), borzasztó nyelvi sivársággal érvényesíti az irodalom (múlt és jelen) „politikai konkordanciák” szerinti számbavételét – amin nem változtat „egy félreértés” publicisztikai szintű kizárása, „hogy értékeléseink magától értetődő feltétele az író *művészi alkotóképessége*, ami nélkül el sem képzelhető felelős írói szerep”. Csakhogy Balogh Edgár több mint hat nyomtatott oldalon át valójában egy politruki íróvezérség eszményét követve kíván új „napiparancsot” adni a romániai magyar irodalomnak, a proletárirodalmi hagyományokat kiteljesítő szocialista realizmus érdekében, Gaál Gábor örökségének legrosszabb pillanatait követve. A kortárs, „népi demokratikus táborra szélesített” írótársadalom történelmi előzményét, a folytathatóság és tagadás kérdését a parancs

1961-es megfogalmazója így összegezi: „...antidialektikus volna, ha mai irodalmi termésünket egy általánosan értelmezett hazai magyar irodalomra akarnók visszavezetni. Ez a kategória a régi tőkés-földesúri világ ellentmondásaként magában foglalja ugyanis a régi polgári kultúrát is, olyasmint tehát, ami ma már legfeljebb csak ideológiai maradványok alakjában vegetál tovább. Időszerű – a szocializmus felé kibontakozott – hazai magyar irodalmunknak egy ilyen átfogó irodalomtörténeti kategóriához a közös földrajzi és nyelvi elemeken túl annyi a köze, hogy csirái kétségkívül már a kapitalizmus idején megszülettek: a nemzeti és osztályelnyomással tudatosan szembeszegülő proletárok irodalma alakjában. Ez az irodalom mint a hazai magyar polgári kultúra *ellentéte* vonta magához és szívta fel érése során – az antifasiszta küzdelemben, majd a felszabadulás kedvező körülményei között – mindazt, ami a polgári élet és felfogás negációjaként kritikai realizmusban, különféle ideológiai és formabontó kísérletekben, főleg pedig a paraszti elmaradottságból menekülést kereső eszmei lázongásokban emberséget képviselt, szemben tőke és úriság osztályönzésével, nacionalista elfogultságaival, tömegellenes kasztszellemeivel.” Balogh kimondja, hogy a régi Korunk irodalompolitizálásához kell visszatérni, azt kell az új romániai valósághoz igazítva folytatni. Idézzük tovább a napiparancsra emlékeztetést, a példa felidézését: „Hol állott ez a szerep az irodalomtörténetet nemzetileg elszigetelő s az adott viszonyok között provinciálissá hervasztó filologizálástól, a homogénnek vett kategóriákkal való esztetizálástól? Gaál Gábor irodalompolitikája a marxi–lenini ideológia határozottságával szakította szét a transzilvanizmus ködfüggőnyeit, a romániai valósághoz mérte az erdélyi magyar írás reális feladatait, s az Erdélyi Helikon hivalgó előkelőségével szemben üzem, külváros, faluvég és erdő egyszerű embereinek adta meg a szót.” Konkretilizálva, „sajátos irodalomtörténetünk” olyan írómonográfiáit sürgeti, mint a Salamon Ernőről, Brassai Viktorról, Kovács Katona Jenőről, Korvin Sándorról, Józsa Béláról megírandót, utánuk említi Méliusz, Szilágyi Andrást, Asztalos Istvánt, Szentimreit – merthogy a Nagy Istváné már elkészült, Sóni Pálnak köszönhetően (csak a „*politikai konkordanciák* pontos számbavételével tartjuk még kiegészítendőnek”). Ahogy cikkét egy 1955-ös, a Román Munkáspárt II. kongresszusán elhangzott Gheorghiu-Dej-idézettel kezdte – és többszörösen hangoztatta a román irodalomhoz való felzárkózást –, az utolsó bekezdéssel ráerősített felelős szerkesztőnk: „Az eddigi fejlődés törvényszerű menetének ismeretében sem kétséges, hogy *pártos irodalompolitikával* – a Román Munkáspárt irányításának maradéktalan érvényesítésével – időszerűen fokozhatjuk hazai magyar irodalmi életünk szocialista kapcsolódását az országépítés üteméhez, szorosabbá fűzhetjük éltető viszonyunkat a szocialista román irodalommal, s forróbban és bensőségesebben léphetünk be az egész szocialista világ nemzetközi vérkeringésébe is.” (Jegyezzük meg: Balogh Edgár írása nem vezércikk-helyen jelent meg, hanem a Szemle és bírálat rovat élén...)

Azt ugyan nehéz volna felmutatni ennek az időszaknak a Korunkjából, hogy valamilyünk is a már többé-kevésbé rendszeresen közlő fiatalok közül nyíltan vitába szállt volna ezzel az ortodox marxista–leninista irodalomszemlélettel, pártos romániai elkötelezettséggel – mégis, azt gondolom, akár 1961-es (irodalmi) közléseink is elkülönülnek, legalább hangvételnél, a most B. E.-től idézettektől. Közel fél évszázad távlatából nézve vissza korai Horváth Imre-szintézisemre (amely egyébként meghozta baráti, noha a költő részéről szemérmesen tartózkodó kapcsolatunkat), az értékelés lényegén, a kiemeléseken, a (szelíden jelzett) tévutakra rámutatáson (leltárkészítés az ország napfényes földjéről –

a tömör négysorosok korszaka után) nem kellene ma sem változtatnom, csak e korántsem pozitív változás okát lehetett volna (?) nyíltabban megnevezni (*Horváth Imre hűsége*. 1961. 4.). Az „öregék” új termésének bíráló számbavétele volt az országjáró költő, Kiss Jenő „inkább ódikus, mint ódai hangú”, építőkölteményeiről írt kritikám, amely már címével provokatívnak hathatott: *Ámulat vagy megértés?* (1961. 7.) Az éveik számát tekintve előttünk járók egyikéről, a befutott Utunk-szerkesztő poétáról, Márki Zoltánról Láng Gusztáv készített higgadt, pontos kritikai elemzést (*A tengerész és a halál*. 1961. 11.), „a pártos öntudat, a minden elemében a kommunizmus eszményeire épülő világnézet” kimondását szembesítve az esztétikailag értékelhető megvalósítással. És természetesen itt vagyunk mi ifjú költőinkkel a Korunkban, csoportosan is. Szilágyi Domokos (*Szerelmes vers*ek a szabadsághoz – részletek az *Álom a repülőtéren* c. ciklusból), Lászlóffy Aladár (*Az esti sípszó*), Jancsik Pál (*Meditáció*) és Fábíán Sándor (*Minden úr ellen*) verseit Szilágyi Júlia vezeti be (noha még nem tagja a szerkesztőségnek) (*Közülünk jöttök*. 1961. 10.), a lírai minőség elismerését ideológiai-irodalompolitikai igazolással támasztva alá: „Egy tőről sarjadtak, egy nyelvet beszélnek, »Ötszirmú csillagot« hordanak homlokukon, a tenyerükben. Ugyanazt, amely zászlaink selymén, gyáraink kapuján, könyveink borítékán ékeskedik és hirdeti: a dolgozóké a hatalom és a dicsőség, az igazság és a szépség.” És azt is hozzáteszi a korigényhez igazított, elegánsan megfogalmazott káderlaphoz: „Gagarin és Tyitov kortársai ők.”

Hát így irodalompolitizáltunk, mondhatnám „nemzedékileg” – de többről is szó volt. A régi, az öreg Korunk tekintélyére támaszkodva, a fiatalság felé fordulás kezdett programmá válni, és ebben főnökeink, mármint Gáll Ernő és Balogh Edgár lényegében partnerként viselkedtek.

Régi és új a lírában

Az 1962-es és 1963-as versközlések azt mutatják, hogy a fiatalok számaránya, súlya jelentősen növekedőben van a Korunkban. Horváth Imre, Majtényi Erik, Márki Zoltán, Szemlér Ferenc, Tóth István neve mellett gyakrabban találkozhatni a Fábíán Sándoréval, Jancsik Páléval, Lászlóffy Aladáréval, Lászlóffy Csabáéval, Szilágyi Domokoséval, műfordítások alatt a Bölöni Sándoréval, Miess. G. (Ritoók) Jánoséval – és megjelennek új költőnevek is: mindenekelőtt a Farkas Árpádé, aztán a Szócs Kálmáné, Kádár Jánosé, Király Lászlóé, Palocsay Zsigmondé, Magyar Lajosé, Molnos Lajosé; verssel is jelen van Veress Zoltán (*Kodály Zoltán fényképe alá*). A mennyiségnél fontosabb az esztétikai minőség. Az „öregék” közül Horváth Imre érdemli a kiemelést (a „Hét szerelmes vers” cím alá 1962 júniusában sorolt *Felmutatlak*-kal, ahová Szilágyi Domokos *Ragyogj*-ja is került, olyanok mellé, mint Louis Aragon és Robert Rozsnyosztvenszkij); ám alighanem a legemlékezetesebb, a legszerencésebb versközlésünk ebből az időből két másik Szilágyi Domokos-vers: a *Bolyai János Vásárhelyütt* és a *Hétmérföldes csizma* (1963. november). Ez már az a Szilágyi Domokos, akire nem lehet nem figyelni; aki nem emel kalapot a sarki mészáros előtt, aki a hétmérföldes csizma-hitet vallja (noha tudja, hogy a lába majd „beletörik a negyvenkettes félcipőbe”). A „suhanás kábulata, szédülete” ugyanúgy kell neki, mint a szelídebb kalandok:

*Külön szem kellett minden színre,
külön fül minden neszre-zajra,
és kellett a Kunst der Fuge,
hogy szívemet beiktassa
a világ összefüggéseibe*

És még egy szakasz ugyaninnen, de hogy érzékeljük a *Bolyai János Vásárhelyütt* korabeli rebellis hangjait, előbb idézzük egy Tóth István vers (*Itt járkálok naponta*) négy sorát:

*Tűzfalak, nőjetek fel
sok védelmi erőd,
zárjátok ki a múltat,
mely holt énünkre dőlt!*

És a „tűzfal” ugyanakkor Szisznél:

*Kis szarka város, ablakom se lásson!
inkább az udvari szemetet!
tűzfalal, farral fordulok feléd –
úgyis csak leokádod, levizeled.*

A kontextusra figyelve, érdemes hangsúlyozni, hogy ez a két Szilágyi-vers – és Jancsik Pál finom lírájú *Harangjátéka* – ugyanabban a Korunk-számban volt olvasható, ahol a lap élén a nemzetközi kommunista mozgalom egységének rendíthetetlen alapjáról és az ideológiai harc időszerűségéről cikkeztek...

Az *Önarckép* (1963. 5.) újabb „szertartás egy nemzedék nevében” Lászlóffy Aladártól, de azzal, hogy a többes szám első személyt felcseréli az egyes számmal, személyességében meggyőzőbbé lesz; itt a „hétmérföldes csizma” neve a történelem – Lászlóffy kiteljesedő életművének meghatározója:

*Nézek rád hosszan, rezdületlenül,
tekintetem sokmillió éves, mint az élet első látó pillantása,
tekintetem sokszázezer éves, mint az emberszabású nézés,
a történelem pedig nem megtört, hanem megedzett.*

Fodor Sándornak, az idősebb barátnak, (Napsugár-)szerkesztő kollégának ajánlott versében Lászlóffy Aladár elárulja, hogy a világhódító akarat mögött lágyabb hangok is találhatók.

*Nézd arcomon a költészetet,
mely szemek tavát, ráncok ösvényeit,
ajkak fellegeit kiáltja ki,
és reámruházza az óceán minden indulatának jelzőit*

A Forrás első nemzedékének nyomában fellépő még fiatalabbak tovább nyitnak a líraiság felé, távolodva a kor hivatalos-kopogó nyelvétől, kimondva a maguk tisztaság-igényét, a két világháború közti erdélyi hagyományra emlékeztetve (Áprily!). A még tizenkilencedik évét sem betöltött Farkas Árpád valósággal berobban az irodalmi életbe, a Korunkba

is, három versével (1963. 3.). A szerkesztő korabeli lelkesedését például a *Nappalodás* változatlanul igazolja:

*Szivacsként issza fel
a fény az éjt.
Párát ásít a Szamos,
homályt göngyöl a szél,
s pár mélyet szusszanó
pillanat,
s mint hús pohárban
kristály-tiszta víz,
gyöngyözik a reggel.*

1963 decemberében csapatként mutatkozhatnak be a lapban Farkas kortársai: Király László, Szócs Kálmán, Palocsay Zsigmond (ő csak a nyomdai térhez jutás tekintetében kortárs velük), Hodos László, Kádár János, Molnos Lajos, Cseke Péter, Magyar Lajos. K. L. szignójú bevezetőmben (*Jóröptű madár*) megideologizáltam a „Semmi jó nem elég jó nekem” (Szócs Kálmán) magatartást, társadalmi hivatásnak és szocialista humánumnak minősítve ezt a költői hangot, amelyet például Király László (*Öcsémnek induláskor*) így képvisel:

*Vessük hátunk a kérdéseknek,
mindent kell tudnunk, értenünk!
Szorítsd öködbe kezed: ez az
– hogy megtanuld, jó nyitott tenyérrel járni –
Indulunk,
kemények vagyunk –
nagy kérdésekkel becsüljük egymást,
nyugtalanságért becsüljük magunk.*

Menlevelet adni, egyúttal pedig tudatosítani, hogy itt a költészetben valami új készül, van születőben – ezt az első Forrás-verskötet (Lászlóffy Aladár: *Hangok a tereken*) megjelenésével párhuzamosan kísértem meg először elmondani a Korunkban, 1962 márciusában és áprilisában, hosszú tanulmányban. Mintha érezték volna a szerkesztőség vezetői, hogy szelet vetve vihart fogok (fogunk) aratni, az első közlemény alá lábjegyzetbe odaírták: „A vitaindítás szándékával közöljük Kántor Lajos tanulmányát, abban a reményben, hogy költőink és irodalombíróink hozzájárulnak a fölvetett fontos kérdések tisztázásához.” Én abban a tudatban voltam, hogy kellően körülbástyázom magam, illetve álláspontomat, amikor a *Régi és új a lírában* címmel elővezetett kritikai megjegyzéseimet Paul Éluard-mottóval indítom („De fel nem foghatom hogy szavam csak csodálják / Mikor én fel akarlak szabadítani”), és egy bukaresti értekezlet megállapítására hivatkozom, miszerint a szocialista realizmus módszere számos lehetőséget hordoz magában, nem uniformizálja a tehetségeket. Hivatkozási alapul „a klasszikussá vált első mesterek, Majakovszkij, József Attila” példájára hivatkoztam, akiket olyanok követtek, mint Tvardovszkij, Jevtusenko, Vozneszenszkij, a Nyugaton élők közül a baloldal „igazoltjait”, Éluard-t, Aragont, Pablo Nerudát, Nicolás Guillént, Rafael Albertit említettem; felsorolásomba bekerült Ily-

lyés Gyula, Nazim Hikmet, a románok közül Tudor Arghezi, Eugen Jebeleanu, a fiatalon elhunyt Nicolae Labiş, majd Ilie Constantin, Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Florența Albu, a kolozsvári Leonida Neamțu. Persze, én a mieinkről, Lászlóffy Aladáról, Szilágyi Domokosról, Jancsikról, no meg az előttünk járó Kányádi Sándorról akartam beszélni, illetve (mások kapcsán) arról, hogy „hiába helytálló a gondolat, ha nem válik *költői gondolat*tá, ha a költészetnek csupán ritmus- és rím-elemeit viszi a műbe, az csak versbe szedett tételek összessége marad”. Ők a pozitív példák, szemben például Anavi Ádámmal (*Etika és kibernetika*), a riportverseket író Kiss Jenővel, Szemlér Ferencsel, a megkopott kifejezési formákat használó Márki Zoltánnal. Újraolvasva a részletelemzésekkel bőven megtűzdelt szöveget, ma szinte nem is értem, mit láttak benne olyan botrányosnak az elvtársak, hogy az Írószövetség helyi korifeusai (Nagy István, a párttitkár Teofil Bușecan), a megyei pártbizottság kulturális illetékesei (élen Dancsuly Andrással) és tekintélyes meghívottak jelenlétében szükségesnek tartották „feldolgozást”, megfenyítésemet, nacionalizmusom és kozmopolitizmusom miatti megbélyegzésemet. Jánosházy György szerkesztő társam ugyanitt csupán a kozmopolitizmus bűnében marasztaltatott el. Egyetlen, kellemesen meglepő élményem azon a bizonyos nyílt szerkesztőségi gyűlésen a konkrét helyzetbe előzetesen be nem avatott öreg kommunista harcos, régi korunkos, Kohn Hillel pozitív hozzászólása volt, a *Régi és új a lírában* nyílt színi megdicsérése. (Tanulmányom sokadik újraolvasásakor döbbenek rá, hogy Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos és Kányádi több versének például állítása mellett nem csak Horváth Imre és Székely János, hanem Szemlér Ferenc, Bartalis János, Tóth István, Márki is óvatosan meg-megdicsértetik, miközben bíráló megjegyzéseket teszek egyik-másik költeményükre.)

Farkas Lászlótól (aki a folyóiratban még Lantos László néven publikált), a későbbi, udvarra néző szerkesztőségi szobánkban mellettem ülő kollégától hallottam számtalanszor (részletesebben sosem árulta el, mit és honnan tud): annak köszönhettem az ügy megúszását, hogy nem igazodva a korigény szerinti pártos magatartáshoz, az önbírálathoz és „beismeréshez” a helyszínen visszautasítottam a vádakát, ragaszkodtam leírt álláspontomhoz, sőt ezt minősítettem pártos elvi következetességnek. A Korunk következő lapszámaiban lemérhető tények mindenesetre azt mutatják, hogy helyzetem a szerkesztőségben alapvetően nem rendült meg, folytathattam a többiekétől nemzedékinek mondott irodalompolitizálást. A „nacionalizmus” jegyében – de még a külső elvtársi figyelmeztetés előtt – közöltem egy hosszabb szemlét a *Kortárs magyar irodalomról* (1962. 4.), Németh László esszéjéből indulva ki (*Ha most lennék fiatal*); Lengyel József *Igézőjének* kiemelése után néhány új kisregényről szólok részletesebben (Sarkadi Imre: *A gyáva*, Kamondy László: *Apostolok utóda*, Fülöp János: *Botond*, Cseres Tibor: *Ember fia és farkasa*, Tóth Sándor: *Gyerektükör*). Persze a „másik oldal” jelenlétének érdemi biztosítása eleve rám osztatik – a magyarországi (önként vállalt „nacionalista”) folyóirat- és könyvkövetés mellett feladatomban a román irodalmi élet szemmel tartása. A *Távlatok a mai román irodalomban* (1963. 8.) ennek az elvárásnak igyekszik eleget tenni, főként az irodalomtörténeti-irodalomkritikai fejleményeket világítja meg (például a két világháború közti „izmusok” értelmezését, az eddig kirekesztettek, Titu Maiorescu, Eugen Lovinescu, a költő Lucian Blaga és Octavian Goga újraértékelését), de röviden utal kortárs szépirodalmi művekre (Marin Preda: *Tékozlók*), fiatal szerzők (a kolozsvári Vasile Rebreanu és D. R. Popescu, a bukaresti Nicolae Velea) ígéretes jelentkezésére. Ha azt nézem, hogy (Gaál Gábor

Korunkjához is kapcsolva) tisztelettel és teljes elismeréssel írhatok Illyés Gyuláról az 1962. decemberi Szemlében (*Nem menekülhetsz*), nem egészen fél évvel később pedig ismét a Biharpüspökin túli magyar prózairodalomról (*Közéletiség a magyarországi fiatalok prózájában*. 1963. 5.), Galgóczi Erzsébetet, a novellista Szabó Istvánt, Sánta Ferencet, Sükösd Mihályt, Szakonyi Károlyt, Gerelyes Endrét, Moldova Györgyöt, Fejes Endrét emelve ki mindenekelőtt; és az évet záró lapszámomban az irodalmi közgondolkodásban, elsősorban a szakmában nyitást hozó új budapesti folyóiratot ajánlhatom az olvasók figyelmébe (*A Kritika szelleme*. 1963. 5.) – valóban úgy tűnik, hogy sikerült megúsznom a *Régi és új a lírában* „botrányát”.

Lényegesebb az, hogy egész fiatal csapat van már jelen a Korunkban (ami természetesen többek és nem csupán a rovat szerkesztő, a fő- és felelős szerkesztő, hanem elsősorban a kitűnő és jó, illetve megbízható szerzők érdeme). Az irodalmi és művészeti rovat állandó munkatársa lesz Bálint Tibor, most recenzióval és karcollal is jelentkezik (*Egérfogó*. 1963. 5.) – utóbbit a még főiskolás Kancsura István illusztrálja –, Bölöni Sándor pedig fordításokkal és szemle-cikkkel; Baróti Pál Szabó Gyula regényeiről ír, Láng Gusztáv már a kritikai rovat alapembere, elemzése a legigényesebbek közé tartoznak, és vitázó kedvét is érvényesíti (Jancsik Pál Forrás-kötetét védi meg Szőcs Istvánnal szemben: *Vita egy bírálattal*. 1963. 11.); Miess G. János is mind gyakrabban tűnik fel a lapban (Hemingwayt fordít 1962. áprilisában), Kötő József irodalomtörténeti érvekkel veszi védelmébe Karácsony Benőt (1962. 11.), kisebb cikkek szerzőjeként megjelenik (a később temesváriává lett) Szekernyés János, és egyre sűrűbben, fontos kérdésekben szólal meg a Korunkban Szilágyi Júlia; ő méltat két jelentős Forrás-kötetet, a sorozatnyitót, a Veress Zoltánét (*Veress Zoltán erkölcsi menetiránya*. 1962. 4.) és a Szilágyi Domokosét (*Az erkölcsi felelősség lírája*. 1963. 1.). Láng Gusztáv mellett az irodalomesztétikai „front” nagy nyeresége K. Jakab Antal; *Dürrenmatt dilemmái* című tanulmánya (1963. 11.) már mutatja az oroszlan-körmöket. Ezt a Korunk-számot külön is lehetne, érdemes volna tanulmányozni, az adott korban – nálunk – ritkán jött össze egyszerre ennyi kiváló fiatal szerző emlékezetes írása; Szilágyi Domokos, K. Jakab, Láng Gusztáv és zenetudóssá növő kortársuk, László (V.) Ferenc – ő itt a bartóki útról értekezik (*A Mikrokozmosz stúdiuma közben*); és látható ebben a novemberi lapban egy Tóth László-rajz is. László Ferenc különben már többször letette zenész-írói névjegyét, a legviszhangosabbnak alighanem a *Korunk zenéje a dzsessz?* (1962. 10.) bizonyult.

A titkosszolgálatokat erősen foglalkoztatta a fiatal írók – a később Forrás-nemzedék nevet kapott költők, prózaírók, kritikusok – magatartása, gondolkodásmódja, viselkedése a szerkesztőség(ek)ben. Igyekeztek folyamatos információkat szerezni rólunk – sőt lehetőség szerint közvetlen köreinkből, korántsem sikertelenül. Az én korai megfigyeltetésem az első években annak megismerésére irányult, hogy a besúgói jelentések (és a családról megszerzett adatok) alapján alkalmas lehetek-e a beszerzésre. De már 1961. október 28-án, a Korunknál szerkesztőségi főtitkári beosztásban dolgozó „Aczel” jelentésének (Domnița Nicolae főhadnagyától származó) függelékében ez áll: továbbra is jelentsenek a fiatal írók magatartásáról és esetleges tervezett akcióikról, Kántort pedig tanulmányozás alá veszik („este luat în studiu”). A besúgói tájékoztatás kiváltó oka az akkor még jelentős funkciókat betöltő munkásíró, Nagy István Korunknál tett látogatása. (Gáll Ernőt kereste, de ő épp

nem volt benn a szerkesztőségben.) Nagy István felháborodottan nyilatkozott a fiatalok verseiről, főként Lászlóffy Aladár *Esti sípszójáról*. Két nap múlva pedig Erdélyi László mesélte Aczelnek (nyilván feleségétől, a szomszéd szerkesztőségben dolgozó Látó Annától hallotta), hogy Kántor átadott az Utunknak egy 30 gépelt oldal terjedelmű tanulmányt a romániai magyar líráról, és ebben szigorú kritikát mondott az utóbbi időben megjelent verskötetekről, csupán a fiatalok (Lászlóffy, Szilágyi Domokos, Jancsik Pál, Fábíán Sándor) műveit nevezve érvényes ígéretnek. Nagy István, ennek a tanulmánynak az ismeretében is, meggyőződését fejezte ki, hogy Kántor nemzedéki problémát kreál, és emögött „egészségtelen avantgardizmus” húzódik meg. Más, későbbi jelentésekből megtudható, hogy az Utunk szerkesztőségében K. L. tanulmányát legalább húsz emberrel körbeolvasatták, és az idősebbek felháborodását váltották ki az olvasottak. A szöveget az Utunk nem adta le – ez jelent meg később a Korunkban (1962 márciusában–áprilisában), amit aztán követett a súlyos pártbírálat.

Aczel és más fedőnevek mögött rejtőző személyek jelentéseiből tehát arra is fény derül, amiről a szerző korábban nem tudott – vagy azóta elfelejtett. Például hogy azzal gyanúsították, tanácsokkal látja el a kolozsvári és nagybányai fiatalabbak (a Forrás első nemzedéke után kötetekhez jutók) szervezkedését. A jelentésekben Farkas Árpád, Molnos Lajos, Pusztai János és Nagy Kálmán (a Kalevala-fordító) neve fordul elő. „Aczel” főtítkár arról is tud és jelent (1963 áprilisában), hogy Kántor szerkesztőségi kollégájával, Erdélyi Lászlóval vitatkozik a kelet-berlini Sinn und Form folyóirat megszüntetéséről és a főszerkesztő Stephan Hermlinről; K. L. szerint – így a besúgóí jelentés – „lehet, hogy szükség volt a fal felhúzására Berlin keleti és nyugati része között, de a Sinn und Form folyóirat felszámolásával új falat emeltek a szocialista irodalom és a nyugati haladó irodalom közé”. És Kántor örült, hogy miközben Hermlin elismerte hibáit, fenntartotta, hogy jövőben is hibákat fog elkövetni, különösen az új tehetségek támogatásával. Oprea Florin főhadnagy (később ezredes) megjegyzése szerint Erdélyi Lászlót nyilvántartásba vették, Kántort pedig úgy ismerik, mint nacionalista elemet. (Vagyis a Sinn und Form apropóján ugyanaz a minősítés. Lengethetnek nekik... mondom ma én.) Egy 1964. december 21-i jelentéshez kapcsolódva (ahol a baráti körről, így Lászlóffy Aladáról, Jancsik Párról és Láng Gusztávról esik szó), egy másik belüleges százados, Crețu Ioan megjegyzi: Kántor Ludovicot előzetes dosszié szerint követik („urmărit prin dos.preliminar”); egyúttal pedig Jancsikot is kövessék, és ellenőrizték az egyetemen dolgozó Láng Gusztávot is.

Lényeges – a grafikai megjelenítés, a tördelés megújításán túlmutató – változást jelent 1964-ben az ún. kis, tájékoztató rovatok súlyának növelése a lapégészen belül. Némiképp folytatva a régi Korunk hagyományát (például: Kultúrkrónika rövid hírekben), két, illetve három hasábra tördelve élénkíti a folyóiratot a Krónika, a Téka és a Tallózás, tartalmilag is sok újat hozva. Külön sajtótörténeti tanulmány tárgya lehetne például a Krónika fejlődése, színesedése, szerepe az információk korlátok áttörésében; nemzetközi konferenciákról lehet itt hírt adni (külföldi források alapján), „nem sorsdöntő” politikai, ám jelentős kulturális, tudományos hazai eseményekről készülhetnek beszámolók. A Téka- és Krónika-írásba több külső munkatárs szállhat be (nincsenek aláírt szövegek, tehát a belső emberek mellett a külső „gyanúsak”, esetleg éppen csak megtúrtek sűrűn szerepelhetnek közléseikkel ezekben a rovatokban). A börtönből nemrég szabadult, Bukarestben (kényszer-

lakhelyen) élő Páskándi Géza egymás után érkező levelei – postai borítékban vagy vonalas, sima füzetlapokra firkantott, küldönccel eljuttatott sorai – tanúskodnak a mindkét fél számára előnyös szolgáltatásról. Egyiket így kezdi: „Lajoskám, jelentkezik ismét a Téka klasszikusa”, egy másikat pedig köszönettel, jelezve, hogy „a téka-pénzt megkaptam”; az év vége felé viszont azt írja: „A »téka« egyelőre nem esik kezem ügyébe” – amiből következtetni lehet, hogy addig küldte a rövid könyvismertetőket, folyamatosan. (Az új könyvekhez való hozzáférést segítette börtön utáni munkahelye, a „Könyvet postán” raktára. Föltehetőleg Majtényi Erik, a fővárosi író-barát segíthetett Gézának az állás megszerzésében, vagy legalábbis találkoztak időnként a bukaresti könyvraktárban; erre a kapcsolódásra következtethetünk Majtényi Korunk-beli, a postai könyvküldeményekről szóló jegyzetéből, 1964 januárjában.) A zenész László Ferenc nekem írt leveleiben nem talállok ugyan utalást kulturális-információs szolgálatunkra, a zenei tárgyú krónikák és tékák szerzőségét mégis neki tulajdonítom – az aláírt jegyzetek és nagyobb tanulmányok melléktermékeként, a folyóiratot ezzel is támogatva; ő minden vonatkozásban alapmunkatársnak számított már, onnan Nagyszébenből, elviselhető száműzetése helyéről. (Ide is kívánczik legalább rövid zárójel: az Erdélyi fiatalok egykori szerkesztőjének, a Farkas utcai református volt esperesnek, a Duna-csatornától több év után hazatért László Dezsőnek a fia – nekem első elemítől osztálytársam és jó barátom – apjával együtt, apja miatt megfigyelés alatt állott. A szerkesztőség fő besúgója, Aczel már 1961 decemberében jelenti, hogy én szerkesztői minőségemben László V. Ferencnél jártam Szebenben, és ott találkoztam az ismert nacionalista, irredenta, továbbra is püspökségre törő László Dezsővel.) Krónika-, Téka-, Találkozás-munkatárs lehetett már ekkor egy másik „börtöntöltelék”, az irodalomtörténész Dávid Gyula – ekkoriban még vízvezetékyszerelő-segéd. No meg az orosz nyelv és irodalom szakot végzett Bölöni Sándor, Nagyváradról; ő szintén a megfigyeltek, az én „ismert nacionalista” barátaim közé tartozott, még bolyais diák korából. És persze mi, belsősök ugyancsak szorgalmasan gyártottuk a rövid tájékoztatókat. (Feltételezem, hogy Balogh Edgártól származik, 1964 februárjából, az én *Írástól – emberig* című Forrás-kötetem ilyen kategóriákkal történő hivatalosítása: „A Forrás-sorozat fiatal irodalombírálonkat mutatja be, aki szerint a korszerű tudományos világnézet, a természettudományos életérzés és a művelt kifejezés egymástól elválaszthatatlan irodalmi követelmény. A kötetbe foglalt bátor kritikai elemzések hazai és világirodalmi páasztázásban mutatják be esztétikum és társadalmi erkölcs összefüggését.”)

„Szereti a világ, ha újraköltik”

Az irodalom bemutatkozási lehetőségei sem szűkülnek az 1964-es Korunkban. Francia költők (Tóth István fordításában), fiatal amerikai négerek (Szász János), spanyol költők (Jánosházy Györgynek köszönhetően), szovjet lírikusok követik egymást júniusban, szeptemberben, októberben, novemberben – és nem feltétlenül a Balogh Edgár szabta „profilhoz” igazodva, vagyis „a társadalmi haladás, a békéért és szocializmusért folyó harc általános vonatkozásai”-t tartva szem előtt a válogatásban. A megszólaltatott szovjetekről néhány szót, már csak magyar tolmácsaik miatt is. Rilszkijt Bölöni Sándor, Jevtusenkót Szegő György, Scsipacsovot Nagy Kálmán ültette át, az összeállítás élére került két Zabolokij-verset pedig Óvári Géza. Az első, az *Emberi arcok szépsége* többek közt így szól, Óvári-változatban:

*De láttam én egyszer egy pásztori kunyhót,
 Árva kalyibát – tavaszranyílót.
 Ablakán tódult tudómba az ózon,
 Hogy aki ember – belefogózzon.
 Végtelen pompa, csudás a világ!
 Van orca, mely himnusz, az égre kilát.
 S napfényes, kristály-hangjegyeit
 A magasságok énekelik.*

Óvári, azaz Páskándi Géza – merthogy a nevét még fordítások alatt sem használhatta – aligha véletlenül választotta ezt az ózont dicsőítő költeményt. Persze, nem csupán a csudás világ hiányzott neki, hanem a pénz is a megélhetéshez. Egy levélrészlet a Korunk-szerkesztőhöz, föltehetőleg 1964 tavaszán: „Nekem is vannak apró örömeim, feketekávé, estébe. A többi, a nagyobb örömök az idő tarsolyában. Lajoskám, láttam az Arghezit, tetszett, hogy hibátlanul jelent meg. A Zabolockiról se feledkezz meg. Vigyázz, Zabolocki, nem úgy ahogy én írtam a kéziratra: Zabolockinak. Tudod, bizonyos neveket, amelyeket »azelőtt« nem ismertem, elég nehezen tanulok meg. Öregszem, hiába.” Egy másik irkáról: „Azért nem küldtem újabb fordításokat, mert megijesztettél, hogy túl sok tartalékversetek van. Mindenesetre, ha tudnám, hogy rendszeresen közlited, (egyszóval: biztos »jövödelem«, bocsáss meg a szóhasználatért) küldenék azonnal. Írd meg, mit akartok?” Köszönettel nyugtázza, hogy számíthat ránk „piszkos anyagiakban”, majd megismétli: „Nagyon kérek, írd, ha van *állandó fordítani valótok*, és bocsáss meg a hányaveti stílusért, de hát... hallottál már te engem szebben is fogalmazni.” Harmadik (hányadik?) lap két oldalára, ceruzával (ez is keltezetlen): „Örvendek, hogy olyan okos »sáfár« vagy, annál is inkább, hisz megint nagyon kimerült vagyok anyagilag (ez ugyan neked nem újság!). Igyekez az a majdnem – Vasco de Gamát is beszorítani, játszd meg a »játékot« is, ha lehet.” És e levél végén: „Küldök négy (azaz 4) drb. fordítást. Igyekez *havonta* sáfarkodni amennyire erőd engedi és a versek mennek.” És ha nem is havonta, de igyekszünk az Óvári-közlésekkel: a márciusi Arghezit (*Lap szélére*) áprilisban Jebeleanu-fordítása követi (*Shakespeare-hez*) – Vaszko Popa, a román származású kitűnő szerb valamiért későbbre marad.

Eredeti versekkel, saját költőinkkel sem állunk rosszul. Még az első félévben: Fábian Sándor (január), Bartalis János (vallomása költői indulásáról, a februári számban), Kányádi Sándor (*Hosszú eső* – márciusban), Rózsa András, Tornai József és Váci Mihály (*Százhuszat verő szív*) – a szokásos magyarországi „felszabadulási ünnepen”, Horváth Imre és Székely János (májusban), majd ismét Kányádi, a *Tövísfával* (júniusban). Ritka, megbecsülendő vendég a Korunkban Székely János, és hogy éppen emlékezetes filozofikus poémájával, hatalom és vezérség, siker és kudarc, józanság és jövőtlenség kérdéseibe lélektanilag bevilágító *Dózsájának* jelentős fejezetével tisztel meg bennünket, erre büszkének kell lenni. Áthallásaira, szerencsénkre, nem figyelt fel a cenzúra, legalábbis nincs tudomásom róla.

.....Keserves,
*Mégis be kell végtére vallani,
 Hogy nem tűrhetvén már tovább a poklot,*

*Hozzákezdünk a romboláshoz és
Nem érdekelt, mit építünk helyette,
Ami – ha tán nem is merő mennyország –
De legalább enyhébb pokol legyen.*

A *Tövisfa* pedig jellegzetes Kányádi-vers, a korai jelentősek közül. Akkoriban nem kellett különösebben győzködni Sándorunkat, hogy adjon nekünk az új termésből; a természetből, otthoni (nagygalambfalvi) emlékeiből lírába emelt példázata mindenképpen méltó párja a Székely János-poémának. Bizonyításképpen a vers közepéből:

*Vágtuk, irtottuk: újrasarjadt,
s amit kivágtunk, csontkeményre
száradt, szikrázva ugrott
vissza róla a fejsze éle.
A tüze szinte olthatatlan,
virradatig-tartón parázslott;
nem láttam én még fában ennyi
önvédelmet és konokságot.*

Költőink közül a leggyakrabban azonban Lászlóffy Aladár található meg a Korunk hátsó oldalán. Nincs miért tagadnom, a magyarázathoz hozzátartozik a középiskola utolsó éveiből hozott, a Bolyai marianumi épületében megerősödött, kötéssé vált barátságunk. (Hogy ennek a barátságnak milyen szakaszai és milyen kanyarutai voltak – olyanok is, amelyekről mostanában szerezhetek tudomást –, arról, pontosabban a közös több mint fél évszázadunkról még mindig könyvvvel tartozom Alinak, magamnak, talán az utókornak is.) 1964-ről tehát, ebben a Korunk – Lászlóffy Aladár történetben. A látható (irodalom)történetben. *Eminescu-arc* című esszéje (májusban), nyilván szerkesztői kérésre, kötelező évfordulós emlékeztést helyettesít; a szó szoros értelmében helyettesít, mert miközben – belülről fakadón – megadja a kötelező elismerést a románok legnagyobb lírikusának (Villon, Heine, Petőfi mellé állítva), önmagáról, saját költői eszményéről is vall. Így: „Lelkesedése nem szalmaláng-lelkesedés volt. A tűnődő, az utánaéző költők, a létnek nemcsak menüettjeit meghalló, de logikus kattogására is felfigyelő fajtájából való. Korának, a zsákutcába jutó pesszimista filozófiának, a barikádokra kapó marxizmusnak, a nagy tudományos felfedezéseknek minden szele megcsapta, és mindenbe belekóstolt. És mindaz, ami azóta nagy viták és rendszerezések lecsapolásai után a termékeny, szinte burjánzó XIX. századból megmaradt – ma a XX. század mérlegén sokkal egyszerűbb, világosabban áttekinthető, bírálható. De az eleven korabeli embert – annak értelmében, hogy a zsenik teljesebben élnek és égnék – az ő művészetét olvasztott és klasszikus nagysággá öntött személye pontosabban és értékesebben őrzi, mint a korról tájékoztató technika, történelem, lélektan, filozófia egésze.” (Az persze későbbi korra, korokra tartozik, hogy Lászlóffynak milyen minősítést ítélnék meg az utódok, „csupán” a nagy költők vagy a zsenik közé sorolják.)

Van még Aladárnak egy négysoros, a rovatba helyezés és a tartalomjegyzékek miatt szinte észrevehetetlen jelenléte ugyanebben a Korunk-számban. A Jegyzetekbe dugták (dugtuk?) el a szerintem valóban zseniális verset, Balogh Edgárnak a mártírhaltalt Kovács Katona Jenőre történő emlékezése és Huszár Sándor Karácsony Benőt idéző cikke

közé. Nem magyarázok tovább (verset és szerkesztői eljárást), idézem *Az elhurcoltak emlékművére* címet kapott „epitáfiumot”:

*Az értelem néha még összerándul,
ha sarkát üvegcseréppel metszik el.*

*Mert értelmetlen kínokat megszokni
még tízezeréves lét sem nevel.*

A *Visszhangok* (1964. 7.) már méltóképpen, versként kezeltetik, elől a főlaptestben (Horváth István szép lírai villanása, a *Naplemente* előtt). Tulajdonképpen a *Visszhangok* az igazi „szertartása” Lászlóffy Aladárnak, most már nem egy nemzedék, hanem a költészet egyetemes távlatait, kötelességét tudó alkotó nevében – aki az egészséget, a mindenséget akarja birtokba venni, ehhez méri (nem lebecsült) környezetét:

*Mint a csúcsok álnagyságát, taraját,
Átrepülnek engem is a vadlibák.*

*Semmibe vesz testvérem, az ember is,
Halandónak kelletén túl ő se hisz.*

*Mégis inkább itt fagyok meg, legalább
Mindenestül gyönyörködtet a világ.*

*Történelmi tél takarja az utat,
Amít ez a roppant szempont megmutat.*

És még két sor a könnyedén rímelő, zenélő kétsorosok közül:

*Lassú tánc a költészet: néhány madár
Ellejt egy töredékét s tovaszáll.*

1964 vége felé egy vitához (Mózes Huba és Deák Tamás között) szól hozzá Lászlóffy, nem titkolt költői önérettellel, ezúttal azonban nem olyan magas szinten, mint amikor Eminescut értelmezte utókori szemmel – inkább dühösen (*A költő és a formák*. 1964. 11.); már-már rendreutasítóan írja: „A sok látszólagos egybeesés, a sok lehetséges magyarázat között csak éles eszű, felkészült és dialektikusan gondolkozó irodalmár tud megbízhatóan tájékozódni.” Ennek a lapszámnak azonban nem ő az igazán figyelemre méltó költőszereplője, hanem Szilágyi Domokos. A *Bartók Amerikában* című, az egész életműben az egyik legnagyobb lírai-filozofikus, vallomásos kompozícióval. A furcsa az, hogy a mű méreteit a marosvásárhelyi idősebb költőtárs, az Igaz Szó versrovatát szerkesztő Székely János nem ismerte fel; legalábbis erre következtethetünk a vershez mellékelt, a Korunk-szerkesztőt megszólító sorokból: „Kedves Lajos! Úgy látszik, Nektek sosem sikerül szűz kéziratot küldenem. No. Most is az Igaz Szótól. Ha kell Nektek, használjátok egészséggel, ha nem, próbáld átpasszolni az Utunknak.” Hát nekem eszembe sem jutott átpasszolni, és miután lényegében szövetségesre találtam Földes Lászlóban, akinek főszerkesztői meg-

nyugtatás végett kiadtuk (maga Gáll Ernő adta ki?) véleményezésre Szisz versét, és aki „kiváló alkotásnak és feltétlenül közlésre érdemesnek” minősítette azt, teljes terjedelmében, csonkítatlanul leközzöltük a novemberi lapszámunkban (igaz, apró betűvel szedve), öt oldalon. (A történet, Földes véleményezésével együtt, elolvasható *A költő életeiben*, az 1986-os első és a 2008-as második kiadásban.)

A *Bartók Amerikában* érdemi elemzése nem fér bele ebbe a szubjektív Korunk-történetbe. Az viszont igen, hogy Szilágyi Domokos és Lászlóffy Aladár összetartozását, ugyanazon irányba mutató úttörését példázza Szisz versének egy Lászlóffy-mottóval indító része:

„...s a világot bármikor újraköltöm”
(Lászlóffy Aladár)

*Szereti a világ, ha újraköltik:
hisz objektív valósággá válik az
újraköltés is –:
így lesz a világ halhatatlan.
Mit számít a Te, az Ő, az én halhatatlanságom –
egyedül küzdelmünk számít az egyetemes megmaradásért.*

De ide tartozik a Korunk 1964. 11. számának 1549. oldaláról idézhetően az (*Egy fénykép alá*) című záró rész; a szerző végül – vitathatóan? – kihagyta abból a változathoz, amely az általa összeállított *Sajtóértekezletben* található (a kötetet Szisz 1972. november 25-én így dedikálta nekem: „Lajosnak küldi egy (nem népmű, csak) népszolga”. A „Lajosnak” után csillagot tett, az ajánlás végére pedig, csillaghoz illesztve, az aliasszal eljátszva, hozzáírta: „aljas: Kántor Vergiliusz”. Hát akkor Vergiliusként visszavezetem az olvasót az eredeti (Korunknak elküldött) szöveg utolsó fejezetéhez:

(*Egy fénykép alá*)

*A remény, igen, a remény
tölti meg a lélek véredényeit,
hogy túlélhesd a halál
rücskös csillagait.*

*Hova nézel: Kutakodol
egy kis testvér fény után?
Lehull a kéz és lehull a szó.
Marad a szem, a szív. A szárny.*

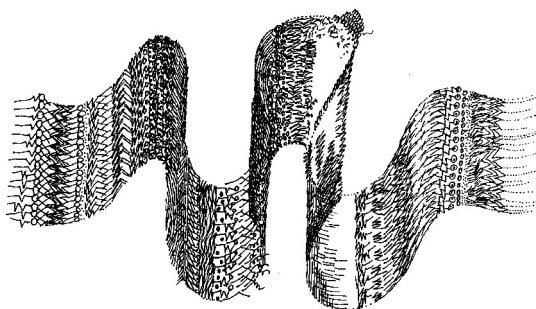
*A remény, az átömlesztett remény
és a boldog emlékezés
nem tágít céljától. S pihenésül
egy arcképet az úr árnyékára vés.*

*Sok csillagot túlélés –
s ha hisszük, neked is hisszük el,
hogy nem azért, mert a vég közel.*

*Az étellel ekvivalens reményt
– mely mindegyikünk asztalán
jelen lehet naponta (hisz
kenyér-só magában kevés)
haszonnal esszük akkor is,*

ha meg sem köszönjük talán.

A Korunkban nyomon követhető Forrás-történetnek természetesen nem ez a lezárása; maga Szilágyi Domokos is még egy bő évtizeden át jelen van a folyóirat hasábjain – Lászlóffy Aladár pedig ugyancsak, 2009-ben bekövetkezett haláláig. Ma már mindketten a Házsongárd lakói.

KÁSI
EJZTER
2006